

GURBETİN POLİTİKASI, PERDEDEKİ GURBET: 1960-1980 ARASI TÜRK SİNEMASINDA GÖÇ

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 14 Ocak 2026

Makale Kabul Tarihi: 3 Ağustos 2026

Yazar Bilgileri:

• Sakine Eylem DANA USTA

Kastamonu Üniversitesi

edana@kastamonu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7297-431X

Özet

Arka Plan: Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren göç konusu, zaman içerisinde değişen yoğunlukta da olsa, önemini koruyan bir olgu olmuştur. Hükümetler, farklı dönemlerde Türkiye'ye göçü teşvik ederken, bazı dönemlerde Türkiye'den dış göçü desteklemiştir. Dönemsel koşullara bağlı olarak göç politikası farklılık göstermiştir. 1923-1960 döneminde ulus devlet inşası ön plana çıkarken, 1960 sonrası işçi göçleri ile ekonomik refah hedeflenmiştir. 1980 sonrasında ise liberal politikalar etkili olmuş ve göç politikası bu doğrultuda geliştirilmiştir. 2000'li yıllarda ise Türkiye, Avrupa Birliği üyelik süreci doğrultusunda göç politikaları belirlemeye başlamıştır. Toplumsal hayatın bir yansıması olan sinema da bu değişimlere kayıtsız kalmamış; önce iç göçleri, ardından özellikle 1960-1980 dönemindeki işçi göçlerini ve bunların ortaya çıkardığı toplumsal sorunları perdeye taşımıştır.

Amaç: Bu makalede 1960-1980 arası Türkiye Cumhuriyeti'nin uyguladığı göç politikasının ilk üç kalkınma planı çerçevesinde perdedeki yansıması incelenmektedir. İlgili dönemde (1960-1980) seçilmiş filmler üzerinden devlet politikaları ile sinemaya yansıyan göç ve göçmen olgusu araştırılmıştır. Bu kapsamda, Dönüş (1972), Umut Dünyası (1973), Otobüs (1974) Almanya Acı Vatan (1979) filmleri makale için belirlenmiştir. Bu filmler Türkiye'nin o dönemki göç politikaları göz önüne alınarak analiz edilmiştir.

Yöntem: Makalede nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman analizi ve karşılaştırmalı analiz yöntemleri birlikte kullanılmıştır.

Bulgular: 1960-1980 arası dönemde üretilen ve çalışmaya konu edilen filmler, kalkınma planlarında tanımlanan göç anlayışıyla belirgin bir örtüşmektedir. İncelenen filmler, göçün temel gerekçesini ekonomik nedenler üzerinden kurmakta; göçmen profillerini ise çoğunlukla vasıfsız ya da düşük nitelikli işgücü olarak temsil etmektedir. Filmlerde sunulan göç anlatıları, söz konusu Kalkınma Planları'nda yer alan geçici işgücü göçü ve ekonomik kalkınmaya katkı beklentisiyle uyum göstermektedir.

Sonuç: İncelemeye konu olan filmler, kalkınma planlarında hedeflenen ekonomik temelli işgücü göçü modeli ile bu sürecin bireysel ve toplumsal yansımaları arasındaki uyumu yansıtmaktadır. Bu bağlamda sinema, resmî kalkınma stratejileriyle örtüşen bir anlatı yapısı kurarak, Türkiye'nin modernleşme ve kalkınma hedeflerinin toplumsal zeminde karşılık bulmasına aracılık etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Politika, Göç, Türk sineması.

THE POLITICS OF EXILE, EXILE ON THE SCREEN: MIGRATION IN TURKISH CINEMA BETWEEN 1960 AND 1980

Research Article

Received: January 14, 2026

Accepted: August 3, 2026

Author:

• Sakine Eylem DANA USTA

Kastamonu University

edana@kastamonu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7297-431X

Abstract

Background: Since the founding of the Republic of Türkiye, migration has remained an important phenomenon, although its intensity has varied over time. Governments have, at different periods, encouraged either immigration to Türkiye or emigration from Türkiye in line with prevailing political and economic priorities. Migration policies have therefore changed according to historical conditions. While nation-state building was the primary concern between 1923 and 1960, labour migration became a tool for economic development after 1960. Following 1980, migration policies were shaped by liberal reforms, and in the 2000s by the European Union accession process. As a reflection of social life, cinema engaged with these developments, portraying first internal migration and later labour migration and its social consequences.

Objective: This article examines the representation of Türkiye's migration policies between 1960 and 1980 within the framework of the first three development plans. It investigates how migration and migrants were portrayed in cinema through the analysis of selected films from the period. *Dönüş* (1972), *Umut Dünyası* (1973), *Otobüs* (1974), and *Almanya Acı Vatan* (1979) were selected and analysed in relation to the migration policies of the period.

Method: The study employs document analysis and comparative analysis as qualitative research methods.

Findings: The films examined align closely with the understanding of migration presented in the development plans. Migration is primarily portrayed as economically motivated, while migrants are generally represented as unskilled or low-skilled workers. These narratives are consistent with the temporary labour migration model and its expected contribution to economic development.

Conclusion: The films reflect the compatibility between the labour migration model promoted in the development plans and its individual and social consequences. In this context, cinema functioned as a medium that echoed official development strategies while contributing to the social representation of Türkiye's modernisation and development objectives.

Key Words: Politics, Migration, Turkish cinema.

1. Giriş

Türkiye’de tarımda makineleşme, sanayileşme ve kentleşme nedeniyle yaşanan gelişmeler, kırsalda yaşayan nüfusu 1950’li yıllardan itibaren büyük şehirlere göçe zorlamıştır. 1950-1980 yılları arasında daha çok iç göç söz konusu olmuştur. Demokrat Parti’nin iktidarda olduğu 1950-1960 yılları arası, iç göç politikasının temelini ekonomik gelişmelerin gerçekleştirilmesi çabası oluşturmuştur (Çelem, 2022). Aynı dönemde Demokrat Parti için dış göç konusu da ekonomik gerekçelerle önem kazanmıştır. Demokrat Parti dış göç konusunu ekonomik kalkınmayı destekleyici bir unsur olarak değerlendirmiş ve göçmen olarak işçilerin döviz gelirlerini ekonomik kalkınma için önemsemiştir (Banazılı, 2025).

1961 yılından itibaren seyahat etme özgürlüğü anayasal bir hak olarak düzenlenmiş ve vatandaşlar bu haktan faydalanmaya başlamışlardır. Bu durum Türkiye’de tercüme ve iş bulma adı altında özel şirketlerin yurt dışına işçi gönderme sürecini başlatmıştır. 1960’lı yıllarda yaşanan açık ve gizli işsizlik nedeniyle birçok kişi ekonomik kaygılar ve daha yüksek kazançlar elde etmek için yurt dışına yönelmiştir (Abadan Unat, 2017). Yine bu dönemde Türkiye 1 Eylül 1961’de yürürlüğe girmek üzere Almanya ile ikili işgücü mübadele anlaşmaları imzalamıştır. Türkiye Almanya’nın arkasından 1964’te Avusturya, Belçika ve Hollanda ile, 1965’te Fransa ve 1967’de İsveç ile işgücü mübadele anlaşmaları imzalamıştır. 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizi ülkelerin göç politikalarını da etkilemiştir. Petrol ambargosu nedeni ile Avrupa’da yükselen işsizlik göçmen işçi alımını yavaşlatmıştır hatta durdurma kararları (Anwebestop) alınması noktasına getirmiştir (Abadan Unat, 2017). Bu dönemde Türkiye aile birleştirmeleri yoluyla yurt dışına işçi göndermeye devam etmiştir. Ayrıca bu dönemde illegal yollardan yurt dışına giden birçok göçmen olmuştur.

Yaşanan bu olaylar toplumsal bir değişim başlatmış ancak bu değişimin toplumdaki sonuçları belirli bir zaman sonra ortaya çıktığı için dış göç konusu sinemaya 1970’li yıllarda yansımıştır. 1960’lı yıllarda ise dış göç konusu doğrudan değil, dolaylı yollardan perdede yerini almıştır. Türk sinemasında dış göç konusunu işleyen ilk film 1972 yılında vizyona giren Dönüş filmidir.

Bu makale, Türkiye’de 1960 ile 1980 yılları arasında öne çıkan dış göç sürecini, devletin kalkınma planlarında belirlediği politik hedefler ile o dönemin Türk sinemasında üretilen göç temsilleri arasındaki ilişki üzerinden incelemeyi hedeflemektedir. Çalışma, geçici işgücü göçünü ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak kurgulayan resmi planlama anlayışı ile sinemada yer alan göç anlatılarının aynı doğrultuda şekillendiğini ve benzer ekonomik gerekçeler ve benzer göçmen profili etrafında anlamlandırıldığını göstermeyi amaçlamaktadır. Makale beyaz perdeye yansıtılan göç ve göçmen temsillerinin kalkınma planlarında tanımlanan olgularla benzerlik gösterdiği iddiası üzerinde kurulmuştur.

1.1. Türkiye’nin göç politikası (1960-1980)

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu tarihten itibaren bulunduğu konum itibari ile göç alan ve göç veren bir ülke konumunda olmuştur. Ayrıca transit göç hareketlerine de ev sahipliği yapmış, Asya ve Avrupa üzerindeki stratejik konumu nedeniyle göç yolları üzerinde önemli bir geçiş noktası olmuştur. Türk hükümetleri hem stratejik coğrafi konumu hem de ekonomik sebeplerle ilişkili bir şekilde göç politikalarını oluşturmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti ilk kurulduğu zamanlardan 1960’lı yıllara kadar olan süreçte göç konusundaki öncelik Türk soyundan gelen kişilere verilmiştir. Bunun en önemli sebebi bu göç hareketlerinin ulus devlet yapılanmasının bir parçası olarak görülmesidir (Bayındır Goularas & Sunata, 2015). Bu süreçteki göçlere daha çok milliyetçilik duygusu egemen olmuş ve göçler daha çok Osmanlı İmparatorluğu’nun hüküm sürdüğü topraklardan ülkeye

gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bir soydaşlık durumu söz konusudur. Bu dönemdeki göçlerde ırk ve din öğelerinin öne çıktığı görülmektedir.

1960'lı yıllara gelindiği zaman Türkiye daha çok göç veren bir ülke olarak konumlanmıştır. 1960-1980 yılları arasında ulus-devlet fikri kök salmıştır. Bu dönemde kapitalizmle eklemlenme ve bunun sonucu gelen sanayileşme olgusu ile birlikte kentleşme süreci başlamıştır. Özellikle kırsal alandan kentlere doğru bir iç göç sürecinin yaşandığı görülmektedir. Ayrıca yine bu dönemde yurt dışına göç söz konusudur (Kara, 2017).

1960'lı yıllarda Türkiye yapmış olduğu ikili anlaşmalar ile yurt dışına işçi göndermeye başlamıştır. Türkiye bu dönemde daha çok Avrupa'ya işçi göndermiştir. 1980 sonrası ise işçi gönderdiği ülkeler çeşitlenmiş; Avrupa ile sınırlı kalmamıştır.

Türkiye 30 Ekim 1961 yılında Almanya ile işgücü anlaşması imzalamıştır. Türkiye'nin Federal Almanya ile imzalamış olduğu bu anlaşmanın önemi Türkiye'nin işçi göçü konusunda imzaladığı ilk anlaşma olmasından kaynaklanmaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Uluslararası İşgücü Anlaşmaları, 2014).

Philip Martin'e göre Türkiye Cumhuriyeti Devleti işsizlik oranlarının azaltılması ve döviz girişi sağlamak için, işçi göçlerini Avrupa Birliği'ne girişin anahtarı olarak değerlendirmekteydi. Hem bu nedenle hem de işsizlik oranlarının yüksek seyretmesi nedeniyle Türkiye'de devlet işçi göçünü desteklemiştir (Demir, 2016). Dolayısı ile de Türkiye devleti Avrupa'da işçi açığı bulunan ülkelerle göç için çeşitli anlaşmalar imzalamıştır.

Türkiye'nin dış göç süreci tarihsel açıdan bakıldığında beş farklı döneme ayrılarak incelenebilir (Demir, 2016);

- Birinci Dönem: 1960'lı yıllarda başlayan ve genellikle bekar erkekler tarafından gerçekleştirilen göçlerdir. Bu kimseler ikili anlaşmalar çerçevesinde daha çok Federal Almanya'ya göç etmişlerdir.
- İkinci Dönem: 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizinin yol açtığı ekonomik kriz sebebiyle ülkeler yeni işçi alımını durdurmuştur. Ancak bu sefer de göç hareketleri aile birleştirmeleri yoluyla gerçekleşmiştir.
- Üçüncü Dönem: 1970'lerin sonuna doğru tekstil, gıda ve elektronik ile ilgili sektörlerde duyulan işgücü nedeniyle göç eden kadınların göçü
- Dördüncü Dönem: 1980 sonrası politik sığınmacıların göçü.
- Beşinci Dönem: 1990'ların başından itibaren yaşanan evlilik göçleri.

Türkiye'nin yurt dışına işçi göndermek amacıyla imzaladığı göç anlaşmalarıyla eş zamanlı olarak, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963–1967) nüfus artışını sınırlandırmaya yönelik politikalar geliştirilmiş ve işgücü ihracatının artırılması temel hedeflerden biri olarak belirlenmiştir. Böylece göç konusundaki bireysel girişimler devletin denetimine girmiş oldu. Bu planı hazırlayanların varsayımı, vasıfsız işçilerin yurt dışına gönderilerek Türkiye'nin endüstrileşmesi için gerekli eğitilmiş elemanları sağlayabilmektir. Bu dönemin anlaşmaları rotasyon ilkesine dayanıyordu. Yani işçilerin gittikten bir sene sonra geri dönmesi planlanıyordu ancak beklenen dönüşler gerçekleşmedi (Abadan Unat, 2017). 1960-1980 yılları arasında Türkiye'nin göç politikalarına yön veren temel belgeler arasında Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları önemli bir yer tutmaktadır. Bu iki plan, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve demografik gelişimine ilişkin ilk kapsamlı planlama belgeleri olmasının yanı sıra, göç olgusuna dair politika hedefleri ve yönelimler de içermektedir.

1.1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve göç politikaları (BKP) (1963-1967)

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, göç olgusuna "Toplumun Genel Kuruluşu" ve "Nüfus" başlıkları altında değinilmiştir. Planın nüfus ve hareketlilik konusuna ilişkin en dikkat çekici yaklaşımı, nüfus artışı ile kalkınma arasındaki ilişkiyi paradoksal bir çerçevede ele almasıdır (Sağiroğlu, 2022).

Birinci kalkınma planında doğurganlık hızının yüksek olması nedeniyle kişi başına düşen milli gelirin istenilen düzeyde artmadığı ve bu nedenle de doğurganlık oranının düşürülmesi gerektiğine, aksi takdirde istenilen kişi başına düşen milli gelire ulaşmak için daha çok çaba sarf edilmesi gerekebileceğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca çalışma çağındaki nüfusun doğurganlık oranı nedeniyle yüksek olması ve gelecekte de yüksek olma ihtimalinin olması nedeniyle Türkiye'de işgücü fazlalığı yaşanabileceğinden bahsedilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Strateji Bütçe Başkanlığı, 2025).

Birinci Kalkınma Planı'nda Özellikle tarımda yaşanan gizli işsizlik nedeniyle şehirlere yönelik bir iç göç hareketinin yaşanacağını bunun da açık işsizlik oranlarını arttıracak ve gelecekte işgücü fazlalığı verileceği belirtilmiştir. Plan bu sorunun çözümü olarak aşağıdaki çözüm yollarını önermiştir (Türkiye Cumhuriyeti Strateji Bütçe Başkanlığı, 2025)

- Tarım bölgelerinde emeğin değerlendirilmesi esasına dayanan tarım dışı çalışmaların geniş ölçüde arttırılması
- Plan çerçevesinde istihdam yaratıcı projelerin ve sektörlerin öncelikle ele alınması
- Belli alanlarda özellikle inşaat sektöründe işgücü yoğunluğuna dayanan bir teknolojik kalkınma imkanları üzerinde önemle durma
- Uzun süreli çözüm yolu olarak yaratılacak istihdam imkanları ile dengeli bir işgücü artışı sağlamak
- Kısa dönemli çözüm yolu olarak ise, işgücü fazlasının işgücü kıtlığı çeken Batı Avrupa ülkelerine ihracatıdır. Ancak Türkiye işgücü fazlalığı olan fakat niteliği yüksek işgücü konusunda kıtlık çeken bir ülkedir. İşgücü ihracatının niteliği yüksek işgücü olması halinde bu durum kıtlığı arttırabilir. Bu sakıncanın alınması için gerekli tedbirlerin alınması şarttır
- Tüm bu tedbirlerin, istihdam sorununu yeterli ölçüde çözümleyemediği görüldüğü takdirde Birinci ve Üçüncü Plan dönemleri için daha yüksek bir kalkınma hızını hedef kabul etmek üzerinde durulması gereken çözüm yollarındandır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, işgücü fazlasının giderilmesine yönelik kısa vadeli çözüm, o dönemde işgücüne ihtiyaç duyan Batı Avrupa ülkelerine işçi gönderilmesi olarak tanımlanmıştır. Ancak planda da vurgulandığı üzere, bu politikanın en önemli dezavantajı, nitelikli işgücünün yurt dışına yönelme ihtimali ve buna bağlı olarak ülke içinde nitelikli işgücüne duyulan talebin artmasıdır.

Planın hemen öncesinde, 1961 yılında Türkiye ile Batı Almanya arasında imzalanan İşgücü Anlaşması, bu yaklaşımın pratikteki yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu anlaşma hem Türkiye'deki işgücü fazlasının azaltılması hem de Almanya'nın sanayileşme sürecinde ortaya çıkan işgücü açığının giderilmesi amacıyla karşılıklı bir çıkar ilişkisi çerçevesinde hayata geçirilmiştir. Böylece, Türkiye'nin kalkınma planlarında öngörülen işgücü politikaları, uluslararası göç hareketleriyle doğrudan ilişkilendirilmiş ve ekonomik kalkınma hedeflerinin bir unsuru haline getirilmiştir.

Türkiye BKP döneminde Almanya dışında, 15 Mayıs 1964'te Avusturya, 16 Temmuz 1964'te Belçika, 8 Nisan 1965 Fransa, 19 Ağustos 1964 Hollanda, 10 Mart 1967'de İsveç ve 5 Ekim 1967'de Avusturalya ile işçi göçü anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalara göre Avrupa ülkelerinde çalışma ile ilgili kurumları işçi göçünden sorumluyken Türkiye'de bu göre Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından yerine getirilecektir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2025).

Bu dönemde 1 milyon 33 bin kişi, yurt dışında çalışmak amacıyla İş ve İşçi Bulma Kurumu'na başvuruda bulunmuştur. Başvuru yapanlardan 195 bini, Batı Avrupa ülkelerine işçi olarak gönderilmiştir. Bu işçilerin yaklaşık %38'i bir mesleğe sahip nitelikli işgücünden oluşmaktadır. Bu durum, planda vurgulanan "nitelikli işgücünün yurt dışına gönderilmemesi gerektiği" yönündeki hedefle çelişmektedir. Yurt dışına giden işçilerin yaklaşık %87'si Batı Almanya'ya yönelmiştir. Kadın işçilerin oranı %15 civarındadır. Göç edenlerin önemli bir kısmı 25-35 yaş aralığındaki genç yetişkinlerden oluşmakta; ailelerini yanlarında götürenlerin sayısı ise oldukça sınırlı kalmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Bakanlığı, 2025).

1.1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İKP) (1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da yurt dışı işçi gönderiminin nedenlerinin devam ettiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra nitelikli insan göçünün önlenmesi ve gidenlerin dönmesi için gerekli tedbirlerin alınacağına değinilmiş ve bu doğrultuda politikalar üretileceği belirtilmiştir. Ancak diğer taraftan yurt dışına işçi gönderiminin istihdam sorunu baskısını azalttığını belirtmektedir. Bu raporda yurt dışına giden işçilerin çoğunun kırsal kesimden olduğu ve yurt dışından dönen işçilerin şehir merkezlerine yerleştiği belirtilmektedir (Sağiroğlu, 2022).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yurt dışı işçi gelirlerine de değinilmiştir. İKP raporunda 1963-1966 yıllarına ilişkin "ödemeler dengesi" tablosunda yer alan "işçi gelirleri" verileri, Türkiye'ye yurt dışından gelen döviz girişlerini göstermektedir. Bu tabloya göre, 1964 yılında 9 milyon dolar, 1965 yılında 70 milyon dolar ve 1966 yılında 115 milyon dolar tutarında işçi geliri Türkiye'ye ulaşmıştır. Bu verilere göre Türkiye'ye 1964-1966 yılları arasında yıllık ortalama 65 milyon dolar işçi geliri geldiği anlaşılmaktadır. Özellikle 1965 ve 1966 yıllarında elde edilen bu gelirlerin, toplam dış ticaret açığının yaklaşık yarısına denk gelmesi, işçi dövizlerinin ülke bütçesi açısından taşıdığı önemi açıkça ortaya koymaktadır (Sağiroğlu, 2022).

1960'lı yıllarda Türkiye yalnızca işgücü değil, aynı zamanda akademik personel ve yetiştirilmek üzere öğrenciler de yurt dışına göndermiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise nitelikli işgücünün, özellikle de doktorların yurt dışına göç etmesinin önlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin izlediği politikalar genel olarak işsizliği dengeleme ve nitelikli işgücünü ülkede tutma hedeflerine odaklanmıştır. Dolayısıyla Türkiye, bir yandan işsizliği azaltmak amacıyla yurt dışına vasıfsız işçi gönderme politikası izlerken, diğer yandan da nitelikli işgücünün göçünü engellemeye yönelik stratejiler geliştirmeye çalışmıştır.

Türk devletinin yurt dışına işçi göndermek için işsizliği önlemek, ödemeler dengesi gibi sebepleri varken Türklerin de yurt dışına işçi olarak gitmek için sebepleri vardı. Devlet Planlama Teşkilatı'nın araştırmasına göre Türk işçileri yurt dışına gitme sebepleri sadece Türkiye'de yaşanan işsizlik değildi. İşçiler sermaye biriktirebilme olasılığı, daha yüksek maaşlar ve yeni bilgiler edinme, yeni yerler tanıma arzusu ile göç etmek istiyorlardı (Nocera, 2012).

1974 yılında ortaya çıkan petrol krizi nedeniyle Avrupa ülkeleri işçi göçü alımını durdurmuş, bu durum Türkiye'den yurt dışına işçi gönderimini önemli ölçüde sekteye uğratmıştır. Ancak, söz konusu kısıtlamalara rağmen Türkiye, 1974 sonrasında da farklı yollarla yurt dışına işçi göndermeyi sürdürmüştür. Bu dönemde en

yaygın yöntemler, aile birleşimi kapsamında yapılan göçler ile turist vizesi alınarak yasadışı yollardan yurt dışında iş bulma ve kalıcı olarak yerleşme biçiminde gerçekleşmiştir.

1.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜKP) (1973-1977)

Üçüncü Kalkınma Planı döneminde yurt dışı işçi göçlerinin önceki dönemlerde yeterli önlemlerin alınmaması nedeniyle eğitilmiş bireylerin göçünün önlenemediği belirtilmiştir. Planda işçi göçünün önemli nedenlerinde biri olarak dengesiz ücret politikası belirtilmiştir. Kamu ve özel kesim arasında var olan ücret farkının açıldığı ve bu durumun bir yandan kamu kesiminde teknik insan gücü kaybına yol açarken diğer taraftan özel kesimdeki sektörler arası ücret farkının nitelikli insan gücünün yurt dışına gitmesine sebep olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte planda nitelikli insan göçünün ekonomik olduğu kadar sosyal nedenlere de bağlı olduğu belirtilmiştir. Plan yüksek nitelikli işgücünün yurt dışına gitmesini önlenmesi için tedbirler alınması gerektiğinden de bahsetmiştir. Bu da bize ÜKP'nin de ilk iki plan gibi yurt dışına göndereceği işçilerin vasıf olanlar arasından olmasını tercih ettiğini göstermektedir.

1.2. Türk sineması ve göç

Sinema toplumsal olaylara karşı duyarlı ve toplumsal değişimleri yansıtan, toplumun yaşadığı dönüşümü kaydeden bir sanat dalıdır. Göç de sinemanın ilgilendiği önemli konulardan biridir. Türk sinemasında önce iç göç perdeye yansımıştır sonrasında ise dış göç konulu filmler sinemadaki yerini almıştır. Gerek iç göç gerekse dış göç konusunun perdeye geç yansımalarının en önemli sebebi yaşanan gelişmelerin toplumsal sonuçlarının olaylar yaşandıktan sonra ortaya çıkıp görünür hale gelmesidir. Türk Sineması'nda doğrudan göç konusunu ele alan ilk film Halit Refiğ'in Gurbet Kuşları'dır. Filmde kırsaldan İstanbul'a göç eden bir ailenin yaşadıkları anlatılmaktadır.

Farklı bir bakış açısına göre ise, göç konusunun sinemaya yansımadaki gecikmenin sebebi; Türk sinemasının çeşitli nedenlerden ötürü toplumsal olaylara eğilme konusunda sancılı bir süreçten geçmesidir. 1950'li yıllara kadar toplumsal olaylar sadece sinemada değil sanatın diğer kollarında da çok fazla ele alınmamaktaydı. 1950'li yıllarda toplumsal gerçekçilik akımının ortaya çıkması ile birlikte Türk sineması da toplumsal konuları ele almaya başlamıştır. Tam anlamı ile toplumsal gerçekçi bir akımın ortaya çıkması ise 1960'lı yılları bulmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli etken ise, 27 Mayıs 1960 sonrası oluşturulan anayasanın getirdiği özgürlükçü ortamdır (Kula & Koluçak, 2016).

Türk sinemasında dış göç olgusu, başlangıçta iç göç temalı filmler içerisinde dolaylı biçimde ele alınmıştır. Dış göçe ilişkin sahnelerde ise çoğunlukla gazete ilanlarında yurt dışına işçi gönderimine dair duyurulara ve iş ve işçi bulma kurumlarına başvurarak sıraya giren bireylerin temsiline yer verilmektedir. Ayrıca bu dönemde yönetmenler, Dönüş filminde olduğu gibi, doğrudan göç edenlere değil geride kalanlara odaklanmaktadır. Dış göçün yarattığı travmayı konu edinen ilk film, Yılmaz Güney tarafından yönetilen Baba'dır. Filmde Cemal Almanya'ya gitmek için İş ve İşçi Bulma Kurumu'nda sağlık muayenesine katılır. Ancak dişlerinden birinin eksik olması nedeni ile kurum tarafından yurt dışına gönderilmek için seçilmez. Bunun üzerine Cemal ailesinin geçimini sağlamak için işlemediği bir cinayetin suçunu üstlenir ve hapse girer. Cemal için hapse girmek ile yurt dışına gitmek arasında bir fark yoktur. Dış göç konusunu işleyen bir diğer film ise Türkan Şoray'ın Dönüş filmidir. Filmde kocası Almanya'ya işçi olarak giden Gülcan'ın başından geçenler anlatılır. Gülcan'ın eşi İbrahim Almanya'ya kısa süreliğine sermaye biriktirmek için gitmiştir. Ancak Almanya dönüşünde geçirdiği değişim nedeniyle köy ile uyum sağlayamaz. Filmin en önemli özelliği doğrudan dış göçe yönelme de geride kalanların yaşamlarına odaklanmasıdır (Toy Par, 2009). Kronolojik açıdan bakıldığında bu filmlerin bu sırada çekilmesi bir mantık çerçevesinde değerlendirilebilir.

Türk sineması 1970’li yıllardan itibaren dış göç konusunu ele almaya başlamıştır. Bir Türk’e Gönül Verdim (1969), Dönüş (1972), Otobüs (1974), El Kapısı (1974), Almanyalı Yârim (1974), Almanya Acı Vatan (1979), Gül Hasan (1979), Ölmez Ağacı (1984), Gurbetçi Şaban (1985), Cumartesi Cumartesi (1985), 40m² Almanya (1986), Polizei (1989), Sahte Cennete Veda (1989), Umuda Yolculuk (1990), Sarı Mercedes (1992), Berlin in Berlin (1993), Elveda Yabancı (1993), Duvara Karşı (2004), Willkommen in Deutschland (2011) dış göç konusuna odaklanan belli başlı filmlerdir (Osmanoğlu, 2016).

1970’li yıllarda çekilen ilk dış göç filmlerinde görev sineması bilinci ile yolculuklar, geride kalanların yaşadıkları, göçmenlerin gittikleri ülkelerde yaşadıkları sorunlar ele alınmaktaydı. Sonrasında ise, ikinci ve üçüncü kuşağın kamera arkasına geçmesi ile birlikte yabancılaşma, çokkültürlü toplumda yaşamının getirdikleri, kimlik sorunları sinemada belli başlı konular olarak işlenmiştir.

2. Yöntem

Bu makalede nitel araştırma yöntemlerinden olan karşılaştırmalı analiz yöntemi ve doküman analizi yöntemlerinden birlikte yararlanılmıştır. Bu kapsamda 1950-1980 yılları arasında Türk sinemasında gösterilen göç temalı filmlerde birinci ve ikinci kalkınma planlarında göç ile ilgili belirlenen politikalar arasındaki benzerlikler göç motivasyonları, göçmen profilleri ve geri dönüş teması üzerinden karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Karşılaştırmalı yöntem, nitel ve nicel yaklaşımlar ile karşılaştırılan unsurların çeşitliliğine bağlı olarak farklı biçimlerde uygulanabilmektedir. Bu makalede karşılaştırmalı yöntem nitel yöntem ile sınırlıdır. Karşılaştırmalı yöntem büyük ölçekli toplumsal, tarihsel dönüşüm ve gelişimleri açıklamakta başvurulabilir. Karşılaştırmalı yöntem, olayların ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli rol oynayan faktörleri sınıflandırmayı ve açıklamayı hedefleyen bir araştırma metodu olarak tanımlanabilir. Karşılaştırmalı araştırmalar genellikle günümüz üzerine yoğunlaşır ancak bazı karşılaştırmalı analizlerde tek bir toplumu belirli bir zaman dilim içerisinde karşılaştırabilir (Aydın & Hanağası, 2017).

Doküman analizi ise, verilerin yer aldığı dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analiz edilmesidir. Doküman analizi yönteminde var olan kayıt ve belgeler üzerinde bir inceleme yapılarak veri elde edilir (Sak, Şahin Sak, Öneren Şendil, & Nas , 2021). Bu yöntemde doküman olarak her türlü görsel, yazılı ve söylemsel materyal analize konu edilebilir. Resmi ve kişisel belgeler de yine bu yöntemin konusunu oluşturabilir. Mektuplar, günlükler, resmi belgeler, raporlar, gazeteler, dergiler, broşürler, elektronik yazışmalar, bloglar, sosyal medya platformları, radyo yayınları, televizyon yayınları ve sinema filmleri doküman analizi yöntemi ile araştırılabilir. Doküman analizi yönteminde sadece hali hazırda olan belgeler incelenmez. Hali hazırdaki belgelerin yanı sıra araştırmacı tarafından üretilmiş belgeler üzerinden de ele alınabilir. Doküman analizi yöntemi diğer araştırma yöntemlerinin tamamlayıcı olarak kullanılabilmesi gibi tek başına bağımsız bir yöntem olarak da kullanılabilir (Sak, Şahin Sak, Öneren Şendil, & Nas , 2021).

Doküman analizi yönteminin bazı avantajları ve dezavantajları mevcuttur. Zaman kullanımı açısından verimli bir yöntem olması, düşük maliyetli olması, dokümanların -özellikle internet kullanımının yaygınlaşması sonrasında- kolay ulaşılabilir olması, tekrar kullanımın mümkün olması doküman analizi yönteminin avantajları arasındadır. Bununla beraber doküman analizinin, ayrıntılı bilgilerin sınırlı olması, taraflılık/yanlılık, standart bir formatın olmayışı, kodlama zorluğu gibi dezavantajları bulunmaktadır (Kıral, 2020).

2.1. Araştırma modeli

Bu makalede hem doküman analizi yöntemi (filmler ve kalkınma planları) hem de karşılaştırmalı analiz (dönemlere göre göç olgusunun resmi ve sinemasal söylemdeki temsillerinin tematik kategoriler aracılığı ile çözümlenmesi) yöntemi kullanılmıştır. Makalede, Türkiye’de göç hareketliliklerinin arttığı yıllar olan 1950-1980 yılları arası incelenmiştir. Bu çalışmada, göç olgusunun kalkınma planlarıyla ilişkisi çerçevesinde sinema filmlerinde nasıl temsil edildiği incelenmektedir. Bunun içinde yöntem olarak her iki yöntem (Doküman Analizi ve Karşılaştırmalı Analiz) birlikte kullanılmıştır. Doküman analizi yöntemi tarihsel bir döneme ait resmi metinler ya da kültürel üretimler üzerinden söylem ve temsil biçimlerini incelemeye imkân sağladığı için bu çalışma açısından uygun bir yöntem olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte farklı dönemlerde gerçekleşen göç olgusunun beyaz perdede nasıl temsil edildiğine odaklanırken filmler kalkınma planlarının anlatısına uygun olup olmadığına dikkat edilerek incelenmiştir. Aynı toplumsal olgunun farklı söylemsel alanlardaki temsillerinin incelenmesi açısından karşılaştırmalı analiz yöntemine dayandırılmıştır.

2.2. Evren ve örneklem

Bu çalışmanın araştırma evrenini, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları ile aynı dönemde üretilmiş Türk sinema filmleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise, bu dönemde çekilen ve göç temasını doğrudan ele alan *Dönüş* (1972), *Umut Dünyası* (1973), *Otobüs* (1974) ve *Almanya Acı Vatan* (1979) filmleri oluşturmaktadır. Bu filmlerin seçilmesinde, kalkınma planlarında öne çıkan ekonomik temelli göç anlayışıyla ilişki kurulabilmesi ve göç olgusunu anlatının merkezine yerleştirmeleri belirleyici olmuştur. Ayrıca, söz konusu filmlerin üretildiği yılların incelenen kalkınma planlarının uygulandığı dönemle örtüşmesi, çalışma kapsamında yapılacak karşılaştırmalı analiz açısından önemli bir etken olarak değerlendirilmiştir.

2.3. Veri toplama süreci

Araştırmanın veri setini, ilgili dönemi kapsayan resmî beş yıllık kalkınma planları ile dönemin toplumsal ruhunu yansıtan seçili sinema filmleri oluşturmaktadır. Kalkınma planları, devlet arşivleri ve resmî yayın organları üzerinden temin edilmiş; sinema filmleri ise dijital platformlar ve açık erişim kaynakları aracılığıyla izlenerek analiz edilmiştir. Örneklem grubuna dâhil edilecek sinema filmlerinin belirlenmesinde, literatür taraması ve akademik makaleler ve lisansüstü tezler ışığında 'göç' temalı filmler öncelikli olarak tasnif edilmiştir. Elde edilen tüm veriler, araştırmanın teorik çerçevesine uygun olarak belirlenen tematik kategoriler doğrultusunda sistematik bir biçimde sınıflandırılmıştır.

2.4. Veri analiz

Çalışmanın çözümleme sürecinde doküman analizi ve karşılaştırmalı analiz yöntemleri merkeze alınmıştır. Analiz aşamasında öncelikle kalkınma planlarındaki göç olgusuna dair temel yaklaşımlar ve resmî anlatılar saptanmış; ardından bu verileri sinema filmleriyle ilişkilendirmek üzere belirli izlekler ve tematik kategoriler oluşturulmuştur. Bu çerçevede; göçün temel motivasyonları, göçmen karakterlerin nasıl sunulduğu ve göçün kalıcılık/geçicilik durumu gibi kritik noktalar üzerinde durulmuştur. Son aşamada ise devletin resmî belgelerindeki söylem ile sinemanın inşa ettiği anlatı yapısı, karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirilmiştir.

2.5. Sınırlılıklar

Bu makalenin araştırma alanı, Türkiye’de göç hareketlerinin tarımda makineleşme nedeniyle hızlandığı ve politik olarak da hedeflerin belirlendiği dönem olan 1950-1980 yılları arasında göç konusunu işleyen sinema

filmleri ile sınırlıdır. Bu nedenle, çalışmada elde edilen bulgular, incelenen dönem ve seçilen örneklem bağlamında değerlendirilmelidir.

Araştırma, göç olgusunun resmî ve sinemasal temsillerine odaklanmakta; izleyici alımları, yapım koşulları ya da filmlerin dönemin kamuoyundaki etkileri gibi boyutları kapsam dışı bırakmaktadır. Bu sınırlılıklar, çalışmanın amacı doğrultusunda bilinçli bir tercih olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda makale söz konusu dönemde göç konusundaki politik söylem ile sinemasal anlatı arasındaki bağlantıya odaklanmaktadır.

3. Bulgular

1960-1980 yılları arasında Türkiye’den yurt dışına yönelen işçi göçünün temel belirleyicisinin ekonomik faktörler olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde göç eden bireylerin genellikle düşük nitelikli veya vasıfsız işgücünden oluştuğu görülmektedir. Türkiye, söz konusu dönemde hazırladığı kalkınma planlarında belirtilen hedefler doğrultusunda işçi göçünü teşvik eden politikalar izlemiş ve işgücü hareketliliğini ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak değerlendirmiştir. Çalışma kapsamında incelenen filmler de bu durumu destekler niteliktedir. Filmlerde göç kararının temel motivasyonunu çoğunlukla işsizlik, yoksulluk ve daha yüksek gelir elde etme beklentisi gibi ekonomik gerekçeler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra göç eden karakterlerin genellikle eğitimsiz veya düşük nitelikli işgücü olarak temsil edildiği görülmektedir. Bazı filmlerde karakterlerin belirli mesleki becerilere sahip oldukları gözlemlense de bu becerilerin sistemli bir eğitim sürecine veya akademik bir geçmişe dayandığına ilişkin açık bir göstergeye rastlanmamaktadır. Bu bağlamda filmlerde temsil edilen işçi göçü olgusunun, dönemin kalkınma planlarında öngörülen işgücü göçü anlayışı ve göçmen profiliyle büyük ölçüde örtüştüğü söylenebilir.

3.1. Dönüş (1972)

A. Filmin künyesi

Yönetmen	: Türkan Şoray
Senarist	: Sefa Önal
Yapımcı	: İrfan Ünal
Konusu	: Gülcan ve İbrahim, aldıkları tarlanın parasını ödeyebilmek için çalışanlar ancak ödemede zorluk çekince İbrahim işçi olarak Almanya’ya gitmeye karar verir. Filmde karar alma süreci, İbrahim’in Almanya’ya gidişi ve geride kalan eşi Gülcan’ın İbrahim yokken köyde yaşadığı sorunlar anlatılır.

B. Filmin analizi

Film, göç olgusunu doğrudan ele almakla birlikte, anlatının merkezine göç eden bireyin kendisinden ziyade göç sürecini ve geride kalanların yaşantısını yerleştirmektedir. Bu bağlamda film, hem İbrahim’in göç etme kararını şekillendiren ekonomik ve toplumsal koşullara hem de onun ardından eşi Gülcan’ın karşılaştığı güçlük ve yalnızlığa odaklanmaktadır.

Evlendikten sonra bir tarla satın alan Gülcan ve İbrahim’in yaşamı, köy ağası Reşit Bey’in Gülcan’a duyduğu karşılıksız ilgi nedeniyle bozulur. Gülcan’ın Reşit Bey’e karşılık vermemesi üzerine, Reşit Bey’in uyguladığı ekonomik ve sosyal baskılar, İbrahim’in tarla ödemelerinde sıkıntı yaşamasına yol açar. Bu durum,

köydeki sınıfsal ilişkilerle birleşerek İbrahim'i yeni bir geçim yolu arayışına iter ve sonunda Almanya'ya işçi olarak gitme kararı almasına neden olur.

1960'lı yıllarda Türkiye'nin göç politikası dikkate alındığında, filmdeki göçmen karakter İbrahim'in, bu dönemin kalkınma planlarında öngörülen işgücü politikalarıyla uyumlu bir profil çizdiği görülmektedir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963–1967), yurt içindeki işgücü fazlasının kısa vadede değerlendirilmesi amacıyla, Batı Avrupa ülkelerine işçi gönderilmesi bir çözüm olarak sunulmuştur. Plan, dış göçü geçici bir ekonomik rahatlatma aracı olarak tanımlamakta; bu süreçte işçilerin belirli bir süre sonra ülkeye dönerek kazandıkları birikimlerle ulusal kalkınmaya katkı sağlamalarını öngörmektedir.

İbrahim'in göç etme motivasyonu da bu çerçeveye örtüşmektedir. Ekonomik zorluklar nedeniyle göç kararı alan İbrahim'in amacı, Almanya'da kısa bir süre çalışarak borçlarını kapatmak, traktör almak için birikim yapmak ve köyüne geri dönmektir. Dolayısıyla İbrahim'in bireysel göç kararı, Birinci Kalkınma Planı'nın öngördüğü geçici işgücü ihracı politikasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Ancak Türkiye'nin bu öngörüsü, uygulamada tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1968–1972) da belirtildiği üzere, yurt dışına giden işçilerin önemli bir kısmı geri dönmemiş, aksine aile birleşimleri yoluyla kalıcı göç süreçleri başlamıştır. Filmde de bu dönüşüm açık biçimde görülmektedir. İbrahim, başlangıçta geçici bir süre için yurt dışına gitmişken, zamanla modern kentin sunduğu imkânların etkisiyle köyüne dönmekten vazgeçmiştir. Bu durum, yalnızca bireysel bir değişimi değil, aynı zamanda Türkiye'nin kalkınma planlarında yer alan “geçici göç” anlayışının sosyo-ekonomik koşullar karşısında sürdürülemediğini de ortaya koymaktadır.

3.2. Umut Dünyası (1973)

A. Filmin künyesi

Yönetmen	: Safa Önal
Senarist	: Safa Önal
Yapımcı	: İrfan Ünal
Konusu	: Matbaa işçisi olarak çalışan Ahmet Avusturalya'ya gitmek için para biriktirmektedir. O sıra yetimhanede büyüyen Zeynep ile tanışır ve evlenirler. Ahmet Avusturalya'ya gitme planlarını artık Zeynep ile yapar.

B. Film analizi

Film, göç olgusunu ele alırken özellikle göç öncesi hazırlık sürecine ve bireylerin göç etme kararını şekillendiren ekonomik motivasyonlara odaklanmaktadır. Matbaada işçi olarak çalışan Ahmet karakterinin en büyük hedefi, Avustralya'ya işçi olarak gitmek ve bu doğrultuda yeterli parayı biriktirmektir. Ahmet'in temel güdüsü, daha iyi bir gelir elde etme arzusudur; dolayısıyla göç kararının ardında ekonomik rasyonalite belirleyici konumdadır.

Filmde Ahmet ve arkadaşları arasında geçen diyaloglar, dönemin Türkiye'sinde göçün sosyal algısını ve işçi çevrelerinde dolaşan “yurt dışı fırsatı” söylemlerini yansıtmaktadır. Ahmet'in arkadaşlarından biri Almanya'ya gitmek üzere davet mektubu aldığını söylerken, Heidelberg'deki “Tilftutur Matbaası”nda çalışacağını belirtir. Bu diyalogda Almanya'ya gitmenin artık olağan bir durum haline geldiği görülürken, Avustralya ise ekonomik olarak daha avantajlı ama ulaşılması daha zor bir hedef olarak sunulmaktadır. Konuşmalar, Avustralya'nın Almanya'ya kıyasla daha yüksek kazanç potansiyeli sunduğunu ima eder.

Ahmet'in Avustralya tercihi de bu ekonomik beklentiyle ilişkilidir. Zeynep ile yaptığı bir konuşmada Ahmet, Almanya yerine Melbourne'a gitme kararını, orada "Almanya'daki paranın üç dört mislini daha rahat çalışarak kazanabileceği" yönündeki duyumlara dayandırmaktadır. Böylece Ahmet'in göç motivasyonu, tamamen ekonomik kalkınma ve bireysel refah beklentisi üzerine kuruludur.

Bu durum, Türkiye'nin 1960'lı yıllarda benimsediği kalkınma planlarıyla da örtüşmektedir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1963-1967), yurt içindeki işgücü fazlasının değerlendirilmesi amacıyla işgücü ihracına geçici bir çözüm olarak yer verilmiş; Batı Avrupa ülkelerine işçi gönderilmesinin hem işsizliği azaltacağı hem de döviz girdisi sağlayarak ekonomik kalkınmayı destekleyeceği öngörülmüştür. Ahmet'in filmdeki göç planı da bu yaklaşımın bireysel düzeydeki bir yansıması niteliğindedir.

Filmde Ahmet'in göç planının "geçici bir çalışma ve dönüş" fikrine dayanması, aynı zamanda Türkiye'nin kalkınma politikalarıyla doğrudan paralellik göstermektedir. Nitekim İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1968-1972) da yurt dışına giden işçilerin belirli bir süre sonra geri dönerek birikimlerini ülke ekonomisine kazandırmaları beklenmiştir. Ahmet'in Zeynep'e "para biriktirip geri döneceğini" söylemesi, bu politikanın filmdeki yansıması olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, *Umut Dünyası* filminde Ahmet'in göç kararı ve ekonomik motivasyonları, Türkiye'nin 1960'lı yıllardaki göç ve kalkınma anlayışını mikro düzeyde temsil etmektedir. Film, kalkınma planlarında yer alan "geçici göç" ideali ile bireysel beklentiler arasındaki ilişkiyi, dönemin sosyo-ekonomik gerçekleri ışığında görünür kılmaktadır.

3.3. Otobüs (1974)

A. Filmin künyesi

Yönetmen	: Tunç Okan
Senarist	: Tunç Okan
Yapımcı	: Arif Keskiner, Cengiz Ergun, Tunç Okan
Konusu	: İsveç'e göçmen işçi olarak gelen ve merkezde bir otobüsün içerisinde kapalı kalan göçmen işçileri anlatmaktadır.

B. Film analizi

Tunç Okan'ın *Otobüs* filmi, diğer göç temalı filmlerden farklı olarak doğrudan göçmen işçilerin deneyimlerine ve onların yabancı bir şehirdeki ilk zamanlarına odaklanmaktadır. Filmin açılış sekansında, hareket hâlindeki bir otobüs görülür; kısa süre sonra bu otobüsün içinde yalnızca erkek yolcuların bulunduğu fark edilir. Birkaç dakika sonra, bu yolcuların Türkiye'den yurt dışına çalışmak üzere giden işçiler olduğu anlaşılır. Karakterlerin davranış biçimleri, konuşma tarzları ve kıyafetleri, onların kırsal kesimden geldiklerini ve genellikle vasıfsız işçiler olduklarını göstermektedir. Bu durum, Türkiye'nin Birinci (1963-1967) ve İkinci (1968-1972) Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda öngörülen işgücü fazlasının Batı Avrupa ülkelerine gönderilmesi politikasına paralellik göstermektedir.

Filmin bir sahnesinde şoförün işçilere hitaben söylediği "Ne lan öyle dut yemiş bülbül gibi düşünüyorsunuz. Kurtuldunuz lan, medeniyet lan burası, para lan para!" ifadesi, göçmenlerin temel motivasyonunun ekonomik nedenlere dayandığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu vurgu, kalkınma planlarında yer alan "işgücü ihracı" politikasının arkasındaki ekonomik mantıkla da örtüşmektedir. Türkiye, bu dönemde hem işsizliği azaltmak hem

de döviz girdisi sağlamak amacıyla yurt dışına işgücü göndermeyi kalkınma stratejisinin bir unsuru olarak görmüştür.

Filmin ilerleyen sahnelerinde, otobüs şoförünün göçmen işçilerin pasaportlarını alarak bir sepete atması, izleyicide işçilerin yasadışı yollarla yurt dışına götürüldüğü izlenimini uyandırmaktadır. Bu durum, 1973 petrol krizinin ardından Batı Avrupa ülkelerinin işçi alımını durdurmasıyla birlikte, Türkiye’den çeşitli gayriresmî yollarla göçün devam ettiği tarihsel sürece göndermede bulunmaktadır. Özellikle aile birleşimi ve kaçak işçi göçü biçiminde devam eden bu hareketlilik, filmde sembolik bir şekilde temsil edilmiştir.

Dolayısıyla *Otobüs*, yalnızca bireysel bir göç hikâyesi anlatmakla kalmaz; aynı zamanda Türkiye’nin kalkınma planlarında yer alan dışa yönelik işgücü politikalarının toplumsal ve insani sonuçlarını da eleştirel bir bakışla görünür kılar.

3.4. Almanya Acı Vatan (1979)

A. Filmin künyesi

Yönetmen	: Şerif Gören
Senarist	: Zehra Tan
Yapımcı	: Selim Soydan
Konusu	: Film, Türkiye’den göç etmiş göçmen işçilerin Almanya’daki yaşamlarını yeni evli bir çiftin hikâyesi üzerinden konu eder. Almanya’ya gitmek isteyen Mahmut, orada çalışan Güldane ile formaliteden bir evlilik yapar. Güldane, Mahmut ile evlenip onu Almanya’ya aldıracaktır. Mahmut da başlık parası olarak tarlası ve hayvanlarını Güldane’ye verecektir. Güldane ve Mahmut’un Almanya’ya varmasıyla yolları ayrılır. Fakat gurbet hayatının ağır koşulları ikiliyi birbirlerine yakınlaştırır. Bir süre sonra, evliliklerini gerçek kılmaya karar verirler. Ancak Mahmut’un geçireceği dönüşüm, Güldane’nin önemli kararlar almasına sebep olacaktır (SinemaTürk, 2025).

B. Film analizi

Şerif Gören’in 1979 yapımı *Almanya Acı Vatan* filmi, Türk sinemasında göç olgusunu doğrudan ele alan ve göçmen işçilerin yaşadıkları ekonomik, toplumsal ve kimliksel dönüşümleri derinlemesine irdeleyen önemli yapımlardan biridir. Film, bir yandan Almanya’ya çalışmak amacıyla giden Türk işçilerin ekonomik motivasyonlarını ve göç sürecindeki zorluklarını aktarırken, diğer yandan kimlik, aidiyet ve dönüşüm temaları üzerinden bireysel dramları görünür kılar.

Almanya Acı Vatan filmi çekildiği dönemin Türkiye’si ve ülkenin ekonomik yapısıyla yakından ilgili dış göç sorunu ile ilgili çıkarımlar yapabilmek için oldukça önemli bir eserdir (Ertürk, 2024).

Filmin açılış sahnesinde, bir Anadolu köyünde Mercedes marka bir otomobilin belirgin biçimde kadraja alınması, göçün ekonomik boyutuna dair sembolik bir göstergedir. Ardından köy kahvesinde Almanya’da çalışan Musa karakterinin çevresindekiler tarafından dikkatle dinlenmesi, “Almancı” figürünün köy toplumundaki prestijini vurgular. Musa’nın Almanya’da elde ettiği maddi refah, köylüler açısından “başarı” ve “modernleşme” göstergesidir. Bu bağlamda, filmdeki göç olgusu Birinci (1963–1967) ve İkinci (1968–1972) Beş Yıllık Kalkınma Planları’nda belirtilen “işgücü fazlasının yurt dışına yönlendirilmesi” politikasının sinemasal bir yansıması olarak okunabilir.

Söz konusu kalkınma planlarında, Türkiye’deki yüksek nüfus artışı ve sınırlı istihdam imkânları karşısında, işgücünün Avrupa’ya yönlendirilmesi hem işsizlik sorununa geçici bir çözüm hem de döviz girdisiyle ekonomik büyümeye katkı sağlayacak bir strateji olarak sunulmuştur. Musa karakteri, bu politikaların bireysel düzeydeki sonucunu temsil eder: Almanya’da çalışarak gelir elde eden ve köyde maddi statü kazanan “göçmen işçi modeli”.

Filmin ilerleyen sahnelerinde, ana karakter Mahmut’un Musa’ya “Senin gibi Almancı olmak istiyorum, nasıl gidilir oraya?” demesi, köy gençlerinin göçü ekonomik bir fırsat olarak gördüğünü gösterir. Musa’nın “Artık Almanya işçi almıyor.” cevabı ise, 1973 Petrol Krizi sonrası Batı Avrupa ülkelerinin işçi alımını durdurduğu döneme açık bir göndermedir. Bu sahne, 1960’ların “resmî işgücü anlaşmaları” döneminden 1970’lerin “aile birleşimi” ve “kaçak göç” dönemine geçişin sinemasal ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda, Musa’nın Mahmut’a Almanya’ya gidebilmesi için aile birleşimi yoluyla Güldane ile evlenmesini önermesi, dönemin alternatif göç yollarını yansıtır. Güldane, Almanya’da bir fabrikada çalışan genç bir kadındır; ailesini geride bırakıp ekonomik nedenlerle göç etmiştir. Güldane’nin Almanya’dan getirdiği ürünleri köyde satarak gelir elde ettiği ve birikimlerini memleketine yatırım yapma amacıyla kullandığı sahneler, kalkınma planlarında yer alan “döviz girdisi sağlama” hedefiyle örtüşmektedir.

Filmin bir diğer önemli sahnesinde Musa, Mahmut’a şöyle der:

“Güldane’yle evlen, Almanya’ya gel; istediğin yerde çalış, para biriktir. Görüyorsun beni, altımda araba, orada kat, burada arsa...”

Bu diyalog, göçmen işçilerin temel motivasyonunun ekonomik kazanç olduğunu net biçimde ortaya koyar. Böylece film, Türkiye’nin 1960’lı yıllardaki kalkınma politikalarının toplumsal etkilerini ve bireylerin bu politikalarla nasıl özdeşleştiklerini sinemasal bir dille gözler önüne serer.

Sonuç olarak *Almanya Acı Vatan*, Türkiye’nin 1960–1980 dönemindeki dış göç politikalarının dramatik bir temsili olarak değerlendirilebilir. Film, kalkınma planlarında öngörülen “ekonomik fayda” odaklı göç politikasının bireylerin yaşamına nasıl yansıdığını gösterirken, göçmen işçiliğin “acı vatan”a dönüşen bir hayal kırıklığı haline gelişini de ortaya koyar.

Tablo 1. *Filmlerin Kalkınma Planları Çerçevesinde Değerlendirilmesi.*

Tema	Kalkınma Planları (Birinci, İkinci ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları)	Dönüş	Umut Dünyası	Otobüs	Almanya Acı Vatan
Göç Amacı	Döviz girdisi sağlanması, işgücü fazlasının gönderilmesi, ekonomik denge, beşeri sermayenin güçlenmesi	Ekonomik sebepler ve daha fazla gelir elde etmek	Ekonomik daha fazla gelir elde etmek	Ekonomik (daha fazla gelir elde etmek)	Ekonomik (daha fazla gelir elde etmek)

Tablo 1 (Devamı). *Filmlerin Kalkınma Planları Çerçevesinde Değerlendirilmesi.*

Tema	Kalkınma Planları (Birinci, İkinci ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları)		Dönüş	Umut Dünyası	Otobüs	Almanya Acı Vatan
	Göçmen profili	Vasıfsız işçi gücünün gönderilip eğitiminin sağlanması	Eğitimsiz erkek (çiftçi)	Eğitimli erkek (Matbaa işçisi)	Eğitimsiz erkek (Çiftçi)	Eğitimsiz Kadın ve Eğitimsiz erkek
Göç eden özne	İşgücü fazlası/Planlı hareket edecek göçmen. Bireysel göç sonrasında aile birleştirmesi		Erkek	Erkek	Erkek	Kadın ve Erkek Kadın: bireysel göç Erkek: Aile birleştirmesi yoluyla
Göç Kalıcı mı/Geçici mi?	Kalkınma planlarında geri dönüş sağlanması açıkça belirtilmiştir. Rasyonel ve planlı bir göç ve geri dönüş söz konusudur.	Para kazanıp geri dönüş niyetiyle	Para kazanıp geri dönüş niyetiyle	Para kazanıp geri dönüş niyetiyle	Para kazanıp geri dönüş niyetiyle	Para kazanıp geri dönüş niyetiyle

4. Tartışma ve Sonuç

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik kalkınmasını planlı bir şekilde gerçekleştirmek amacıyla beş yıllık kalkınma planları hazırlamıştır. Cumhuriyetin erken dönemlerinden itibaren, ekonomik refahın sağlanması ve artan işsizliğin önlenmesi için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir. Birinci (1963–1967) ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları (1968–1972) kapsamında, bu sorunlara çözüm olarak yurt dışına işçi gönderilmesi politikası öngörülmüştür.

Söz konusu planlarda, vasıfsız işçilerin geçici bir süreyle yurt dışına gönderilmesi ve bu yolla ülkeye döviz girdisi sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca, yurt dışına giden işçilerin belirli bir süre sonra mesleki bilgi ve deneyim kazanarak ülkeye dönmeleri ve böylelikle beşerî sermayenin güçlenmesine katkıda bulunmaları beklenmiştir. Ancak, planlarda öngörülen bu geri dönüş süreci büyük ölçüde gerçekleşmemiş, işçilerin önemli bir kısmı kalıcı olarak göç ettikleri ülkelerde yerleşmiştir.

Bu göç süreci yalnızca ekonomik yapıyı değil, Türkiye'nin toplumsal dokusunu da derinden etkilemiştir. Göçün sosyolojik sonuçları zamanla daha görünür hale gelmiş ve bu olgu, toplumsal olayları yansıtmaya gücü yüksek bir sanat dalı olan sinemada da kendine yer bulmuştur. Özellikle toplumsal gerçekçi sinema akımının etkisiyle, göç teması 1970'li yıllardan itibaren Türk sinemasında önemli bir anlatı alanına dönüşmüştür.

Analize konu olan filmler incelendiğinde, kalkınma planlarında öngörülen ekonomik yönelimlerle film karakterlerinin motivasyonları arasında güçlü bir paralellik olduğu görülmektedir. Film kahramanlarının büyük çoğunluğu, ekonomik gerekçelerle yurt dışına gitmekte ve para kazanarak geri dönme hayali kurmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin ilk iki kalkınma planındaki temel varsayımlarla uyumludur.

Ayrıca, planlarda olduğu gibi filmlerde de göç hareketinin öncelikle erkek işçiler tarafından başlatıldığı ve göçün bireysel bir nitelik taşıdığı görülmektedir. 1973 Petrol Krizi'nin ardından Batı Avrupa ülkelerinin göçmen işçi kabulünü durdurması, pratikte göçü tamamen sona erdirmemiş; aile birleşimi ve yasadışı göç yolları üzerinden süreç devam etmiştir. Bu dönemde de göçün temel motivasyonu ekonomik nedenler olmayı sürdürmüştür.

Filmlerde yer alan göçmen profilleri genellikle vasıfsız ve eğitimsiz bireylerdir. Bu kişiler, çoğunlukla fabrikalarda çalışan işçiler olarak temsil edilmektedir. Dolayısıyla, bu temsil biçimi de Türkiye'nin kalkınma planlarında tanımlanan göçmen profiliyle büyük ölçüde örtüşmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında öngörülen işgücü göçü politikaları ile dönemin sinemasında ele alınan göç temsilleri arasında dikkat çekici bir paralellik bulunmaktadır. Filmlerde bahsi geçen göç hareketliliklerinin, ekonomik gerekçelere dayanan bir olgu olarak ele alınması, karakterlerin yurt dışına gitme motivasyonları, para kazanma ve birikim yaparak ülkeye dönme hayali etrafında şekillenmesi; kalkınma planlarında vurgulanan geçici işgücü göçü anlayışını yansıtmaktadır. Ancak, planlarda öngörülen “geri dönüş” süreci gerek toplumsal gerek bireysel düzeyde gerçekleşmemiş ve göç olgusu kalıcı bir sosyo-kültürel dönüşümün başlangıcını oluşturmuştur.

Sonuç olarak makalede incelenen filmlerden de anlaşılacağı üzere Türk Sineması, kalkınma planlarında öngörülen ekonomik temelli işgücü göçü politikaları ile bireysel göç deneyimleri arasındaki paralellikleri ortaya koyarak, Türkiye'nin kalkınma sürecinin toplumsal yansımalarını güçlü bir biçimde görünür kılmıştır.

Kaynaklar

- Abadan Unat, N. (2017). *Bitmeyen Göç: Konuk işçilikten ulusötesi yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, K., & Hanağası, U. B. (2017). Sosyoloji ve siyasal araştırmalarda karşılaştırmalı yöntem. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 57-86.
- Bakanlığı, T. C. (2025). *T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Bakanlığı*. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Bakanlığı: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Ikinci_Bes_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf adresinden alındı
- Banazılı, A. M. (2025, Eylül). Demokrat parti döneminde göç politikaları (1950-1960). *Artuklu Kaime*, s. 137-155.
- Bayındır Goularas, G., & Sunata, U. (2015). Türk dış politikasında göç ve göçmen rejimi. *Moment Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, s. 12-40.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2014). *Uluslararası işgücü anlaşmaları* (Yayın No: 07). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Erişim adresi: <https://casgem.gov.tr/Media/rnij5nms/uluslararasi-i%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-anla%C5%9Fmalari.pdf>. (Erişim tarihi: 3 Ekim 2025).
- Ç Çelem, R. (2022). *Türkiye'de hükümetlerin iç göç politikaları (1923-1960)* (Doktora tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). YÖK Ulusal Tez Merkezi. URL
- Demir, M. (2016). Perdeye Yansıyan gurbet, Türk dış göçü ve sinema: 1971-1994 yılları arası dış göç temalı filmlerin analizi (Yayınlanmamış doktora tezi). *Elazığ: Fırat Üniversitesi*.
- Ertürk, E. (2024). Sinema ve Göç: Almanya acı vatan filmini kültürlerarası iletişim bağlamında duygusal zekâ parametreleriyle irdelemek. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 636-651.
- Kara, M. (2017). *Göç yazıları kuramdan alana Türkiye'de göç*. Ankara: Kırmızı Çatı.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 170-189.
- Kula, N., & Koluçak, İ. (2016, Temmuz). Sinema ve toplumsal bellek: türk sinemasında almanya'ya dış-göç olgusu. *OÜSOBİAD*, s. 384-411.
- Manap, Ç. (2025). Türkiye'de göç politikalarının ve göç yönetiminin. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, s. 521-538.
- Nocera, L. (2012). *Manikürlü eller Almanya'da elektrik bobini saracak: Toplumsal cinsiyet perspektifinden Batı Almanya'ya Türk göçü (1961-1984)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Osmanoğlu, Ö. (2016). Türk sinemasında dış göç olgusu: Sosyo-kültürel karşılaşmalar, kimlik çatışması ve yabancılaşma. *Marmara İletişim dergisi*, s. 77-98.
- Sağiroğlu, A. Z. (2022). Türkiye'nin kalkınma planlarında göç ve insan hareketlilikleri: Birinci ve ikinci kalkınma planları üzerine bir değerlendirme. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 16-35.
- Sak, R., Şahin Sak, İ., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, s. 227-250.

Gurbetin Politikası, Perdedeki Gurbet: 1960-1980 Arası Türk Sinemasında Göç

SinemaTürk. (2025). *Almanya Acı Vatan*. Erişim adresi: <https://www.sinematurk.com/film/1602-almanya-aci-vatan>.

Toy Par, A. (2009). *El kapılarında Yeşilçam: 1970-1990 arası Türkiye'de dış göç-sinema ilişkisi*. İstanbul.

Türkiye Cumhuriyeti Strateji Bütçe Başkanlığı. (2025). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Erişim adresi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf.